

Marko Medved

**PROMJENE PASTORALNIH STRUKTURA U RIJECI ZA
VRIJEME TALIJANSKE UPRAVE**

Mr. Marko Medved, Teologija u Rijeci
UDK: 262.2 [27 : 94(497.53 RIJEKA)“1923-1945”
Izlaganje na znanstvenom skupu

Nakon svršetka Prvog svjetskog rata broj stanovnika Rijeke približava se broju od 50.000. Pastoralna skrb sa samo jednom gradskom župom, Uznesenja Marijina, nije mogla zadovoljiti potrebe vjernika. Interes talijanskih vladajućih krugova podupirao je razdvajanje stare župe i stvaranje novih jer je znao da je to preduvjet za stvaranje biskupije u Rijeci čime bi se definitivno razvrgla veza grada Rijeke s hrvatskim Senjom čijem biskupu Rijeka pripada od pred kraj 18. stoljeća. Planove za stvaranje novih župa rade apostolski vizitator Valentino Liva i apostolski administrator Celso Costantini. Nemirna politička situacija u gradu ne dopušta realizaciju planova tako da će župe osnovati Izidor Sain 16. srpnja 1923. Dijeljenjem župe Uznesenja Marijina stvaraju se četiri nove župe: Svih Svetih, Bezgrješne, Presvetog Otkupitelja i svetog Nikole. Od novoosnovanih župa samo kapucinska ima i župnu crkvu, dok se za tri župe tek moraju izgraditi, što se pokazuje vrlo teškim zadatkom. Biskup U. Camozzo stvara nove župe svetog Antuna na Kantridi i Marije Pomoćnice.

Ključne riječi: osnivanje riječkih župa, Celso Costantini, Izidor Sain, Ugo Camozzo.

* * *

U ovom radu nastojao sam pobliže opisati pitanje stvaranja novih župa u gradu Rijeci za vrijeme talijanske uprave. Promotrio sam pastoralne strukture samo s aspekta stvaranja novih župa iako je pitanje pastoralnih struktura šire. Ono obuhvaća i druga pitanja koja nije bilo moguće razraditi ovom prilikom.

1. Situacija u Rijeci nakon austrougarskog sloma

Nakon Prvog svjetskog rata Rijeka je u središtu interesa europske politike. Italija na razne načine pokušava grad uključiti unutar svojih proširenih granica. Iako Londonskim ugovorima to nije bilo predviđeno, unatoč stvaranju autonomne Riječke države 1921. godine, grad najprije *de facto* a potom i *de iure*, od siječnja 1924., potpada pod Italiju. Takva nastojanja talijanske politike u predfašističkoj i u dvadesetogodišnjoj fašističkoj fazi koju karakterizira odnarođivanje Hrvata, uvjetuju i crkvenu situaciju u Rijeci.¹

Pastoral u gradu obilježen je činjenicom da postoji samo jedna župa. To je starodrevna župa Uznesenja Marijina u Starom gradu. Valja napomenuti da se broj župljana približio broju od 50.000 te da je pastoralna skrb u takvim uvjetima postala vrlo teška. U zbornoj crkvi djeluje riječki zborni kaptol na čijem je čelu arhiđakon čija je važnost u povijesti grada velika, osobito u razdoblju kada Rijeka pripada pulskome biskupu i to zbog nemogućnosti pulskoga biskupa da vlada u austrijskome dijelu biskupije. U idealnim uvjetima, župnik Uznesenja Marijina znao je, osim kanonika zbornog kaptola, imati na raspolaganju i nekoliko kapelana. Na Drenovi od prve polovice devetnaestoga stoljeća postoji župa Gospe Karmelske. U gradu Rijeci Josip II. utemeljio je još jednu, kapucinsku, župu. Ona je međutim bila kratka vijeka: djelovala je samo 18 godina, od 1789. do 1807.

Nakon završetka Prvog svjetskog rata Sveta Stolica šalje u Hrvatsku i Sloveniju benediktinca oca Bastiena sa zadaćom da informira mjesne biskupe o politici Svete Stolice i da izvidi stanje stvari na terenu. Izvještaj oca Bastiena o Senjsko-modruškoj biskupiji bio

1 O crkvenoj situaciji u Rijeci između dvaju svjetskih ratova vidi: Tatjana BLAŽEKOVIĆ, Postanak riječke biskupije i njezino djelovanje, *Jadranski zbornik*, V, Rijeka-Pula, 1962., str. 139-151.; Mile BOGOVIĆ, Rijeka kao crkveno središte, *Zbornik Sveti Vid*, I, Rijeka, 1995.; Mile BOGOVIĆ, Riječki župnik Ivan Kukanić (1897.-1924.), *Zbornik Sv. Vid*, II, Rijeka, 1996.; Lavo ČERMELJ, Sloveni e croati tra le due guerre, Trieste, 1974.; Isti, *Il vescovo Antonio Santin e gli sloveni e croati delle diocesi di Fiume e Trieste-Capodistria*, Ljubljana, 1953.; Danilo KLEN, Neki dokumenti o svećenstvu u Istri, Zagreb, 1955.; Antonio SCOTTÀ, I territori del confine orientale italiano nelle lettere dei vescovi alla Santa Sede 1918-1922, *Fonti e studi di storia veneta*, Trieste, 1994.; Guglielmo SALOTTI, Il problema della diocesi di Fiume dai primi del '900 all'annessione all'Italia, *Giornata di studio sugli aspetti di vita cattolica nella storia di Fiume*, Roma, 1985., str. 73-83; Bernardin Nikola Škrivanić i njegovo vrijeme, *Zbornik radova, Matica Hrvatska-Ogranak Rijeka*, Rijeka, 1997.

je prilično negativno intoniran. U njegovim je izvještajima pastoral u gradu Rijeci negativno ocijenjen. Položaj riječke župe okarakteriziran je kao «potpuno zapostavljen» u izvještaju sastavljenom 26. srpnja 1919. godine.²

2. Apostolski vizitator Valentino Liva započinje planove za osnivanje župa

Rijeka od 1787. pripada senjsko-modruškom biskupu pa je povezanost s tom hrvatskom biskupijom smetala talijanskim planovima s gradom nakon rata. Talijanske vlasti u Rijeci nastoje prekinuti crkvenu povezanost Rijeke sa Senjom i traže od Svete Stolice predstavnika koji će imati biskupske ovlasti. Kao izaslanik Svete Stolice u Rijeci imenovan je Valentino Liva, kanonik zbornog kaptola u Cividaleu.³ On je u Rijeci od svibnja do srpnja 1919. u svojstvu apostolskog vizitatora, a potom nekoliko puta, krajem 1919. i početkom 1920. godine, dolazi u svojstvu apostolskog delegata. Liva sklapa sporazum s gradskim vlastima o dolasku dvojice svećenika iz Padove. Radilo se o svećenicima Pavanu i Bertiniju koji su u prvom redu bili angažirani u predavanju vjeronauka u školama. Gradske su vlasti po svaku cijenu htjele dobiti talijanske vjeroučitelje i bile su im spremne dodijeliti pristojne financijske uvjete za njihovu djelatnost u školama (bili su tretirani potpuno jednako kao i ostali učitelji i profesori). Najvažniji doprinos Valentina Live pastoralu u Rijeci jest njegov plan razdiobe jedine riječke župe koji će, uz neke razlike, slijediti njegovi nasljednici koji će te planove biti u mogućnosti i ostvariti. Liva ucrtava granice novim župama i predviđa 4 župe. Bilo je raznih solucija za župnu crkvu župe Bezgrješnog Začeca. Liva je za tu župu jednom predviđao crkvu svetog Jeronima,⁴ a drugom prilikom na jednoj karti grada na području Potoka označava lokaciju

² A. SCOTTÀ, str. 296.

³ Valentino Liva rođen je u Artegini u Furlaniji 1867. Bio je arhidakon zbornog kaptola u Cividaleu nadomak Udina kad ga Sveta Stolica u svibnju 1919. imenuje apostolskim vizitatorom u Rijeci. Ne postoji do sada nikakva biografija o njemu. Čedadski zborni kaptol priprema njegov životopis koji bi trebao biti objavljen krajem 2006. godine.

⁴ Pismo V. Live kardinalu Gasparriju od 27. veljače 1920. U Nadbiskupijskome arhivu Rijeka (dalje NAR), Fond "Osnivanje novih župa".

na kojoj bi valjalo izgraditi crkvu za tu župu.⁵ Valentino Liva bit će vrlo oštar i prema talijanskim svećenicima, a naići će na oštro suprotstavljanje u slučaju povlačenja kapelana Danuncijevih trupa oca Reginalda Giulianija za čije će povlačenje Talijani okriviti Livu.⁶ Planove o stvaranju župa ne može realizirati jer ubrzo osjeća da nije bio dobro primljen od strane talijanskih nacionalista te traži od Rima neka pošalju nekog drugog izaslanika.

3. Apostolski administrator Celso Costantini i donošenje gradskih akata o osnivanju župa

Sveta Stolica krajem travnja 1920. šalje u Rijeku mons. Celsa Costantinija, rektora akvilejske bazilike. Prilike u Rijeci izuzetno su teške. Od rujna 1919. vlast je u rukama D'Annunzija koji provodi protjerivanje i obespravljivanje velikog broja stanovništva.⁷ Tako je npr. od sredine rujna do sredine studenog protjerano više od 1500 osoba. Od klera drenovski župnik Polić morao je bježati nekoliko puta, župnik Kukanić također najmanje dvaput. Tu su još i Šporer, Volarić itd. Costantini nalazi u Rijeci zatvorena vrata središnje riječke crkve, župne i zborne crkve Uznesenja Marijina. Kako bi sprječili bogoslužje na staroslavenskom jeziku, koje se po običaju služilo u Velikom tjednu, talijanske su vlasti inscenirale incident u crkvi i pod izlikom zaštite župnika zatvorili crkvu. Costantini uzima ključeve od gradonačelnika, otvara crkvu i obnavlja vlast župnika Kukanića.⁸ Tako je samo nekoliko dana nakon dolaska u Rijeku Costantini

5 Nadbiskupijski arhiv Rijeka (nadalje NAR), Fond «Osnivanje župa».

6 Arhiv Zbornog kaptola u Cividaleu del Friuli u fondu Valentino Liva posjeduje obimnu korespondenciju Live o slučaju povlačenja kapelana dominikanca Reginalda Giulianija.

7 Hrvatski tisak iz 1919. i 1920. redovno donosi vijesti o protjerivanju pojedinih Hrvata iz Rijeke i okolice pod vlašću D'Annunzija. Da bi imao zakonsku osnovu za protjerivanje na temelju političkih ili etničkih kriterija, D'Annunzio donosi 27. veljače 1920. naredbu o odstranjivanju stranaca iz grada. Taj je zakonski akt bio usmjeren prije svega protiv Hrvata i Slovenaca. Kako navode Lj. Karpowicz i M. Sobolevski, D'Annunzio je vodio pravu hajku protiv radništva. Samo tijekom jedne noći krajem travnja 1920. uhićeno je 500 uglavnom hrvatskih radnika, a nakon provjere njihovih dokumenata prognano je iz Rijeke njih 450. Vidi MIHAEL SOBOLEVSKI, «D'Annunzijevo vladavina u Rijeci (rujan 1919-siječanj 1921) - prvi egzodus Hrvata», u: Talijanska uprava i egzodus Hrvata 1918-1943, Zbornik radova s Međunarodnog skupa, Zagreb, 2001.

8 O posljednjem riječkom župniku velike gradske župe vidi u: Mile BOGOVIĆ, Riječki župnik Ivan Kukanić (1897.-1924.), Zbornik Sv. Vid, II, Rijeka, 1996.

pokazao na djelu kako će njegov doprinos pastoralu u gradu Rijeci biti ne samo važan nego i odlučujući. Costantini ostaje u Rijeci dvije godine, do srpnja 1922.

Nužnost osnivanja novih župa osjećala se u Rijeci i prije dvadesetih godina dvadesetog stoljeća. Sredinom devetnaestog stoljeća tako su vjernici gradskog kvarta Plase zahtijevali od zbornog kaptola osnivanje župe. I novinstvo često piše o potrebi novih crkava u gradu.⁹

Dana 16. lipnja 1920. Costantini dobiva dozvolu od Konzistorijalne kongregacije za dismembraciju riječke župe Uznesenja Marijina na više župa. Župnik Kukanić odgovara u ime zbornoga kaptola dajući podršku takvom nastojanju iako je osnivanje župa reduciralo župu kojoj je on bio na čelu.¹⁰ Costantinijeva je zasluga u predradnjama za osnivanje župa, tj. u pripremi i donošenju civilne legislative za osnivanje riječkih župa. Samo kanonsko osnivanje župa ostvarit će Costantinijev nasljednik. Zakonodavstvo grada o novim župama i biskupiji doneseno je u drugoj polovici 1920. za vrijeme Danunijeve vladavine i početkom travnja naredne 1921. godine. Radi se o donošenju zakona iz rujna i prosinca 1920., te travnja 1921. Gradsko predstavništvo, Rappresentanza municipale, na sjednici od 28. rujna 1920., a odobrenoj od Rektora Unutarnjih poslova i pravde (Rettore dell'Interno e della Giustizia), dekretom od 23. listopada 1920., br. 470/I, dijeli staru župu Uznesenja Marijina u 5 župa. Osim župe Gospe Karmelske na Drenovi, predviđene su: župa Marijina Uznesenja u novim reduciranim granicama, župa Bezgrješnog Začeca BDM, župa Svih Svetih, župa Presvetog Otkupitelja, župa svetog Nikole. Novim dekretom od 1. prosinca 1920., br. 60, potvrđena je podjela teritorija župa te su predviđene i nove crkve budući da su 3 župe bile bez svojih crkava. Radilo se o trima crkvama: Svih Svetih na Kozali, Presvetog Otkupitelja na Mlaki i sv. Nikole na Turniću. Te tri crkve trebale su biti podignute na zemljištu u vlasništvu grada uz prethodnu suglasnost Gradskog predstavništva (Rappresentanze Municipale). Uz crkve je trebalo sagraditi i župne dvorove i zvonike. Trošak za gradnju triju novih crkava i uz njih triju župnih dvorova

⁹ Usp. Per una nuova chiesa a Fiume, u: *La Voce del popolo*, (11) 1899.

¹⁰ Pismo župnika Kukanića bez datuma. U NAR, Fond "Osnivanje novih župa".

snosio je grad svotom od 3.000.000 lira podijeljenih u deset obroka od 300.000 lira godišnje unesenih u deset proračuna, počevši s proračunom od 1922. godine. Unutrašnje uređenje crkava trebala je crkva sama organizirati. Posebno je pitanje predstavljala činjenica da je grad zahtijevao pravo patronata, dok je Costantini svojom notom od 21. rujna 1920. zahtijevao od Rappresentanze municipale da se novim župnicima dodijeli plaća. Costantini piše gradskim vlastima i traži da se osigura plaća budućim župnicima odnosno župskim administratorima bez kojih ne bi bilo moguće osnovati župe.¹¹ Costantini spominje sumu od 2000 lira godišnje kao dodatak za položaj. Da bi se osnovale župe bilo je potrebno da općina, koja je imala patronat nad starom župom, dodijeli četirima župnicima plaću koja će poslužiti kao župni beneficij.¹² Ujedno je Costantini usmeno upozorio Gradski magistrat i putem njega odnosnog referenta da, dok pravo patronata i prava koja odatle proizlaze ostaju nepromijenjena za stare župe Marijina Uznesenja i Drenove, takvo pravo u smislu izrazitih odredaba crkvenog zakonika iz 1917. (5 kanon 1427 i 1 kanon 1450) nije se moglo protezati na nove župe Presv. Otkupitelja, Bezgrješnog Začeca BDM, sv. Nikole i Svih Svetih. Nad ovim župama, prema 2. stavku kanona 1450, općina ima samo prvi put pravo imenovanja župnika.¹³ Dok je ovo pitanje ostalo neriješeno, izradio je Costantini za Grossichecke uprave dekret 7. travnja 1921., br. 1500, kojim grad Rijeka daje za trajnu biskupsku rezidenciju i urede biskupije gradsku vilu smještenu u Via Firenze br. 2 (danas Ivana Pavla II., gdje se i danas nalazi sjedište nadbiskupije). Osim toga predviđen je i kredit od 50.000 lira godišnje kao prihod biskupu i biskupiji dok je jednaki iznos od 50.000 lira bio predviđen kao izvanredni izdatak za adaptaciju i namještaj spomenute zgrade. Za izvršenje tog dekreta imao se pobrinuti Rektor pravde i kulta (Rettore della Giustizia e dei Culti),

11 Pismo Costantinija Gradskom predstavništvu od 18. rujna 1920., NAR, Fond «Osnivanje župa».

12 Pismo Costantinija Gradonačelniku od 21. rujna 1920.: «(...) Ja dajem svu svoju dobru volju kako bi se na primjeren način riješilo pitanje vjerske službe u Rijeci, problem koji je aktualan već duže vrijeme. To je jedna od osnovnih zadaća mogeg mandata. Ta reorganizacija vjerske službe ima i veliko građansko značenje i u skladu je sa slavnom riječkom prošlošću.» U NAR, Fond «Osnivanje župa».

13 Državni arhiv Rijeka (dalje DAR), Riječka prefektura, Affari di Culto, 11-3, Fiume-Legislazione in materia di Culto.

a u isto je vrijeme imao dužnost dogovoriti se sa Sv. Stolicom o osnivanju biskupije u Rijeci.¹⁴

Osim što je njegova zasluga u zakonodavnim aktima koji će omogućiti osnivanje župa, Costantini se i djelotvorno zauzima u pastoralu. Preduvjet tome jest davanje hrvatskome kleru mjesta koje mu pripada u pastoralu. Costantini je pripremio i imenovanja novih župnika. Po njima je vidljivo kako je broj Hrvata i Talijana na novim župničkim funkcijama uravnotežen za razliku od imenovanja novih župnika koje je učinio Sain 1923. koja su posve su na štetu hrvatskog klera. Da su planovi C. Costantinija bili realizirani, osnivanje novih župa ne bi imalo onakav protalijanski karakter kao što je to bio slučaj tri godine kasnije. Osim odlučnog otvaranja Assunte i restauracije župničke službe Ivana Kukanića, kao što smo prije napomenuli, Costantini se zauzima i za povrat onih koji su morali pobjeći pred Danuncijevim arditima. Costantini tako pokušava pomoći Mateju Poliću kako bi se mogao vratiti na svoju župničku službu na Drenovu. No žali se Poliću da fašistički krugovi, pišući u listu «Vedetta d'Italia», sprječavaju njegova nastojanja. Riječki dnevnik «Vedetta d'Italia» 30. lipnja 1920. pod naslovom «Nostalgija jednog hrvatskog svećenika» spominje namjeru Polića da se vrati i to komentira ovako: «Sigurni smo da će naše vlasti uspjeti sprječiti hrvatskoga propagandistu da prođe liniju razdvajanja i da tako ponovo nastavi s prototalijanskom propagandom na Drenovi koja je u prošlosti imala loše posljedice za našu stvar.»

4. Apostolski administrator I. Sain dijeli župu Uznesenja Marijina i osniva nove župe 16. srpnja 1923.

Novi je apostolski administrator kojeg Sveta Stolica šalje u Rijeku 1922. opat benediktinskog samostana u Pragli Izidor Sain. On nastavlja ondje gdje je Costantini stao.

Njegovo se ime u prestrukturiranju pastoralnih struktura Rijeke pamti kao najvažnije zato što će on biti taj koji će izdati dekret o osnivanju novih župa, iako su te planove bili razradili, kao što smo

¹⁴ T. BLAŽEKOVIĆ, str. 143-144.

naglasili, njegovi prethodnici Liva i Costantini. Apostolski administrator Izidor Sain osniva nove riječke župe dekretom od 16. srpnja 1923. dismembracijom središnje riječke župe. Dekret određuje nove reducirane granice župi Uznesenja Marijina, uspostavljajući sljedeće župe: Bezgrješnog Začeca BDM, Svih Svetih, Presvetog Otkupitelja i sv. Nikole.

Prvi dio dekreta objavljenog na latinskom i talijanskom jeziku, u našem slobodnom prijevodu veli:

«Srcem punim utjehe javljam vam, predragi, radosnu vijest: u gradu su osnovane četiri nove župe koje će obuhvaćati nove gradske predjele s raznim obiteljima te će se na taj način olakšati vjernicima vršenje njihovih vjerskih dužnosti. Novi predjeli, prošireni osobito prema zapadu, previše su se otcijepili od župne crkve Duoma. Zato budna i brižna Sveta Stolica da providi veće duhovno dobro tog plemenitog naroda, naredila je mojem poštovanom prethodniku Celsu Costantiniju, sada apostolskom delegatu u Kini, važan i častan posao da osnuje nove župe već na početku kad je došao u Rijeku kao apostolski administrator. On odabrana duha, širokogrudan, pokoran vrhovnoj vlasti Sv. Stolice, apostolskom revnošću odmah se prihvatio posla pomoću javnih vlasti, bio bi brzo to dovršio, da ga viši ciljevi nisu pozvali drugdje. Sada kada se njegova vruća želja ostvaruje, neka mi bude dopušteno da kao njegovu nasljedniku tumačeći osjećaje svih vjernika, pružim preuzvišenom najživlju zahvalnost i osjećaje pune zahvale. Da bismo ne samo sinovskom poslušnošću nego i sa zahvalnošću prihvatili odredbe crkvene vlasti u podjeli župe Gospe Uznesene, dosta je sjetiti se plemenite svrhe kojom se Sveta Stolica vodila. Zaista nije imala pred očima drugo nego da, moji predragi, vama bude od veće duhovne pomoći. Vi znate da nam naša sveta vjera nalaže obveze o čijem vršenju ovisi sve naše duhovno dobro. Sveta Majka Crkva blagonaklono nam izlazi ususret pružajući nam potrebna sredstva da ih što lakše obavimo, tako da se nitko od njezine djece ne može opravdati od svojih dužnosti. U župi se ponekad događa ono što se događa u obiteljima: kad su one prevelike, potrebno je za njihov razvoj i veći uspjeh da se podijele u obitelji neovisne jedne od drugih, ali uvijek povezane rodbinstvom

i ljubavlju. Tako kad jedna župna crkva ili proširenim područjem ili zbog naraslog broja vjernika ne može udovoljavati duhovnim potrebama istih, potrebno je da se osnuju druge župe u Božjoj Crkvi da bi mogli uspješnije i lakše raditi na svome posvećenju, ali uvijek sjedinjeni vezama kršćanske ljubavi, jednako podložni Vrhovnom Pastiru, Vikaru Isusa Krista na zemlji. Široko područje župe Gospe Uznesene dijeli se na pet župa: Uznesenja Marijina, Svih Svetih, Bezgrješne, Presvetog Otkupitelja i sv. Nikole. Za svaku ucrtavamo granice...»¹⁵ U nastavku dekreta donose se odredbe o razgraničenju župa i odredbe privremenog značaja.

Sain u dekretu određuje i privremene mjere do izgradnje novih crkava, tj. mjesta na kojima će do izgradnje novih crkava djelovati nove župe. Župa Svih Svetih do izgradnje svoje crkve koristit će crkvu sv. Vida za svoju župnu crkvu. Do imenovanja prvog župnika župu vodi Ivan Kukanić, koji je dakle istovremeno vodio župu Uznesenja Marijina i župu Svih Svetih. Nakon njega prvi župnik župe Svih Svetih bit će Giovanni Regalati. Župa Presvetog Otkupitelja djeluje u Institutu Fratelli Branchetta, sve do kraja 1925. Od tada župa koristi kapelu sv. Andrije na Mlaki.¹⁶ Župa Presvetog Otkupitelja koristi prostore bivšeg mađarskog vrtića na Turniću u ulici Giuseppea Carabina. Župnik stare župe Uznesenja Marijina I. Kukanić vodit će svoju župu još manje od godinu dana jer ga naredne godine Sain prisiljava na odstupanje.

Sainova odluka o osnivanju župa bila je u riječkom javnom mnijenju interpretirana dvojako. Čini se da se u tome s jedne strane vidio opravdan i nužan korak za poboljšanje pastorala u gradu, a s druge daljnji korak u talijanizaciji grada. I sam Sain svjedoči kako su zanellijanski politički krugovi dočekali na nož njegovu odluku. Prigodom blagoslova novih prostora župe sv. Nikole u prosincu 1923. Sain se čudi kako nije bilo nikakvih incidenata jer je očekivao da mu radničko stanovništvo, mahom prozanellijanskog političkog usmjerenja, neće iskazati srdačan doček. Stranka R. Zanelle bila je snažna

¹⁵ Dekret Apostolskog administratora I. Saina od 16. srpnja 1923. U NAR, Fond «Osnivanje župa».

¹⁶ Crkvice sv. Andrije jest ustvari crkvice sv. Cecilije koja je 1876. prigodom rušenja crkve sv. Andrije u današnjoj ulici Erazma Barčića dobila oltar iz te crkve te nakon stoljetne pauze ponovno stavljena u sakralnu uporabu pod titulom sv. Andrije apostola.

politička stranka u gradu. Valja podsjetiti da je na izborima 1921. Zanella odnio pobjedu, iako će njegova vlast biti kratkoga vijeka jer će ga fašisti nasilno smijeniti već u ožujku 1922. Osim razdvajanja središnje riječke župe 1923. godine, Sain stvara i novu župu u Opatiji 22. studenog 1926. Rukavac i Brgud postaju župe 15. siječnja 1929. Tada postaju župama Zagorje i Podgrađe u Sloveniji.¹⁷

Fašizam je od 1922. i formalno na vlasti u Italiji iako je već i prijašnjih godina igrao važnu, ako ne i odlučujuću ulogu. Nakon što je potpisan Rimski ugovor 27. siječnja 1924., Rijeka pripojena Italiji, moglo se uskoro očekivati i crkveno rješenje riječkog pitanja. Sain dobiva od Konzistorijalne kongregacije 11. lipnja 1924. dozvolu da započne pregovore s civilnim vlastima o novoj biskupiji. Naredne godine, 25. travnja 1925., osniva se biskupija bulom Pija XI. *Supremum pastorale munus*. Nužnost stvaranja novih župa proizlazila je i iz jednog drugog aspekta. Osnivanje novih župa jest *conditio sine qua non* za osnivanje biskupije. Tek će kreiranje novih župa omogućiti stvaranje nove biskupije. Baš zbog toga Sain u osnivanju novih župa ima podršku talijanskih vlasti koje znaju da je to odlučujući korak prema osnivanju samostalne Riječke biskupije i kidanju veza sa Senjom. Nova Riječka biskupija poklapa se s granicama Kvarnerske provincije i obuhvaća dijelove Senjsko-modruške biskupije, Tršćanske biskupije i Ljubljanske biskupije, sveukupno 16 župa¹⁸ (riječki gradski dekanat, vološčanski dekanat, trnovski dekanat i jelšanski dekanat).

Za Sainova episkopata posvećuje se 29. rujna 1929. nova velebna crkva Bezgrješne otaca kapucina, te 6. lipnja 1931. novoizgrađena crkva sv. Josipa na Podmurvicama uz tadašnji samostan sestara benediktinki. Ta je crkva na teritoriju župe Presvetoga Otkupitelja; tek će mons. Viktor Burić 1964. osnovati župu sv. Josipa.

¹⁷ U NAR, Acta 17/1929.

¹⁸ Redovito se prenose pogriješni podatci o broju župa u trenutku stvaranja nove Riječke biskupije 1925. godine. Donosi se pogriješan broj od 13 župa umjesto 16, kako smo naglasili. Redovito se citira T. BLAŽEKOVIĆ koja taj pogriješan podatak prenosi iz F. BARBALIĆ, *Vjerska sloboda Hrvata i Slovenaca u Istri, Trstu i Gorici*, Zagreb, 1931., str. 11.

6. Pokušaji Mecchije i Santina za osiguranja sredstava za izgradnju crkava

Nakon smrti I. Saina, prvog riječkog biskupa, Sveta Stolica šalje u Rijeku 1932. u svojstvu ap. administratora Carla Mecchiju, prepošta tršćanskoga kaptola. On se zauzima kako bi od državnih vlasti dobio nužna sredstva za izgradnju riječkih crkava. Nakon marljivog sakupljanja informacija i dokumenata Mecchia 20. kolovoza 1933. tadašnjem Državnom tajniku Pacelliju šalje memorandum o potrebi izgradnje riječkih crkava kojim će Sveta Stolica pregovarati s Italijom kako bi se obećana sredstva napokon i uplatila.¹⁹

Krajem 1933. Riječku biskupiju preuzima A. Santin. Za vrijeme njegova episkopata završava se gradnja kozalske crkve, tj. Zavrjetnog hrama. Crkvu posvećuje A. Santin 9. rujna 1934. A. Santin ne stvara nove župe u gradu, nego djeluje u tom smjeru u unutrašnjosti biskupije počevši od Matulja. Kako Sain nije uspio zadobiti civilno priznanje osnivanja župa iz siječnja 1929., to mora učiniti Santin prilikom postupka za priznavanje župe Matulji koju osniva dekretom od 1. kolovoza 1936. godine. Santin proširuje granice biskupije uključujući nove župe mahom sa slovenskog područja biskupije. Naime, kao što sam prethodno naglasio, u buli ustanovljenja biskupije naglašava se kako se granice novouspostavljene Riječke biskupije imaju poklapati s granicama kvarnerske provincije. Kako se kvarnerska provincija koja je uspostavljena 1924. u međuvremenu proširila, Santin radi na priključenju novih župa u Riječku biskupiju. One međutim nisu predmet ovog rada budući da smo zaokupljeni samo područjem grada Rijeke.

Iako Santin ne osniva nove župe na prostoru riječkoga gradskog dekanata, njegovo je značenje u velikom naporu koji ulaže u dobivanje financijskih sredstava za podizanje župnih crkava. Kada iz župe sv. Nikole stižu kritike kako je ta župa i desetak godina nakon uspostave još uvijek bez svoje župne crkve, Santin odgovara kako je u prve dvije i pol godine boravka u Rijeci o tome razgovarao s najvišim crkvenim, državnim i lokalnim vlastima i poimence na-

¹⁹ U NAR, Acta 352/1933.

braja: «dvaput sa Svetim Ocem, tripud s Državnim tajništvom, tripud s Nuncijem, tripud s podtajnikom za Unutarnje poslove, jednom s ministrom Financija, jednom u Palazzo Littorio, više puta s prefektima, više puta s dvojicom federalnih sekretara, sa senatorima Giganteom i Baccijem, s Host-Venturijem; pismeno - dvaput Mussoliniju, dvaput Državnom tajništvu, jednom ocu Tacchi Venturiju, jednom prof. Marpicatiju, dvaput Buffarini-Guidiju, jednom ministarstvu Financija, dvaput Nunciju.»²⁰

Iako nije tema ovog rada, valja reći kako je pastoral za vrijeme A. Santina u velikim problemima uslijed Santinovih odluka oko nametanja latinskoga jezika u liturgiji i odstranjivanja ostataka narodnoga jezika.²¹ To se odnosi na župe izvan Rijeke budući da su ostatci narodnoga jezika u liturgiji u Rijeci ukinuti još 1921. za vrijeme C. Costantinija.

6. U. Camozzo osniva još dvije riječke župe i gradi župne crkve

Ugo Camozzo dolazi na riječku katedru 1938. godine. Njegovo će djelovanje obuhvatiti prijeratni, ratni i neposredan poslijeratni period u Rijeci. Od župe svetog Nikole Camozzo dijeli novu župu svetog Antuna koju osniva 14. rujna 1939.²² U toj je crkvi već pet godina kapelan Luigi Polano koji potom postaje prvi župnik. Mons. Ugo Camozzo od dijela župe Presvetog Otkupitelja stvara novu župu Marije Pomoćnice 28. lipnja 1941. Nju povjerava salezijancima koji su došli u grad još 1918., te izgradili crkvu Marije Pomoćnice posvećenu 21. listopada 1934. godine.

20 Santinovo pismo župi sv. Nikole od 18. svibnja 1936. U NAR, Acta 352/1936.

21 U historiografiji se o ulozi Santina oko problema odnarođivanja Hrvata i Slovenaca već poprilično pisalo. Ipak, osim L. Čermelja, povjesničari se nisu bavili Santinovom ulogom u razdoblju njegova episkopata u Rijeci nego se mahom bave ulogom koju je imao nakon premještaja na katedru u Trst. Glede njegova episkopata u Trstu, talijanski i slovenski autori redovito su na suprotstavljenim stranama. Spomenut ću recentnije naslove: Sergio GALIMBERTI, Santin-Testimonianze dell'archivio privato, Trieste, 1996.; Sergio GALIMBERTI, Antonio Santin: un vescovo del Concilio vaticano 2, Trieste, 2004.; Sergio GALIMBERTI, Santin un vescovo solidale: testimonianze dell'archivio privato, Trieste, 2000.; Boris GOMBAC, Tržaško-koprška škofija in Slovenci v času škofa A. Santina, u: Acta Histriae, 9, 2001., 1 (XI), str. 257-270; Egon PELIKAN, Slovenci v julijski krajini in cerkevna oblast v času med obema vojnama, u: Acta Histriae, 11, 2003., 2 (XVI), str. 41-56; Isti, Slovenska in hrvaška duhovščina v tržaško-koprski škofiji v času med obema vojnama, u: Acta Histriae, 9, 2001., 1 (XI), str. 245-256.

22 U NAR, Acta 478/1939.

Pitanje nedostatka sakralnoga prostora u situaciji u kojoj se stanovništvo grada ubrzano povećavalo nametalo se kao glavni problem. Nakon više od dvadeset godina od donošenja zakona kojim se grad Rijeka obvezao izgraditi tri župne crkve, samo je crkvom na Kozali održao obećanje. Sv. Nikola i Presveti Otkupitelj bili su još bez svojih crkava. Pred prijetnjom razaranja grada Camozzo pokreće akciju zavjetovanja Riječana koji obećavaju podići Zavjetni hram Presvetog Otkupitelja ukoliko grad bude sačuvan od ratnog razaranja. Crkva se napokon gradi od 1941. na Mlaki, no poslijeratne prilike dovest će do miniranja crkve 4. studenog 1949. godine. Druga župa koja još nije imala riješeno pitanje župne crkve bila je župa na Turniću. Župa sv. Nikole privremeno je od svog nastanka koristila prostore bivšeg mađarskog vrtića. God. 1939. planira se gradnja velike crkve, ali ratne prilike nameću reduciranje plana: izgrađen je samo onaj dio koji je trebao poslužiti za vjeronaučnu dvoranu pa je on u nedostatku financijskih sredstava poslužio kao župna crkva.

U prvom periodu do kraja tridesetih godina samo župnik Assunte ima kapelana, dok drugi župnici djeluju bez pomoći. Izuzetak je župa sv. Nikole; ona dobiva kapelana 1934. koji međutim djeluje u crkvi sv. Antuna sve dok ona ne postane samostalnom župom, a dotični kapelan župnikom. Tek krajem tridesetih godina Camozzo imenuje kapelane i drugim riječkim župnicima.

Zaključak

Središnji događaj koji uzrokuje promjenu pastoralnih struktura grada Rijeke jest dismembracija župe Uznesenja Marijina i stvaranje novih župa 16. srpnja 1923. od strane I. Saina. To će dvije godine kasnije omogućiti osnivanje Riječke biskupije. U. Camozzo osniva nove župe Marije Pomoćnice i sv. Antuna, te gradi nove župne crkve unatoč teškom ratnom razdoblju koje nije išlo na ruku zahtjevnim financijskim izdancima. Iako je osnivanje župa u Rijeci iz pastoralnih razloga posve opravdano, ono je u velikoj mjeri potaknuto tadašnjim talijanskim interesima da Rijeka postane samostalnom biskupijom. Da su pokušaji osnivanja župa i osnivanja biskupije u Rijeci u devet-

naestom stoljeću bili realizirani, tada bi talijanska politika u dvadesetom stoljeću teže zavladała crkvenim strukturama. U tom slučaju nad osnivanjem župa ne bi visjela problematična sjenka talijanskoga fašizma koja je posve izuzela hrvatski kler iz pastoralu grada Rijeke i nasilno talijanizirala te osnovne strukture pastoralu. U pastoralu grada na Rječini negativne posljedice tih događaja osjećaju se i danas.

RIASSUNTO

Nel periodo tra le due guerre mondiali, la crescita del numero di abitanti della città di Fiume non permise più che ai bisogni pastorali si provvedesse con una sola parrocchia. In città vi è solo l'antica parrocchia dell'Assunta, oltre che quella di Drenova situata fuori città. La classe politica italiana appoggia la creazione di nuove parrocchie perché vede in ciò un passo decisivo per la creazione della nuova diocesi di Fiume che romperebbe definitivamente i legami ecclesiastici di Fiume con Segna. I piani per la creazione delle parrocchie sono fatti ne 1919 e 1920 da mons. V. Liva e C. Costantini. La realizzazione però sarà dell'amministratore apostolico Isidor Sain, che crea il 16 luglio 1923 quattro nuove parrocchie con la smembrazione dell'unica parrocchia dell'Assunta. Si creano così le parrocchie di Ognissanti, dell'Immacolata, del SS. Redentore e di S. Nicola. Il 25 aprile 1925 Pio XI crea la nuova diocesi di Fiume sul territorio della Provincia del Carnaro. Delle parrocchie create da Sain, ben tre parrocchie sono prive della chiesa parrocchiale cosicché nell'arco dei prossimi più di vent'anni si dovranno costruire. Mons. U. Camozzo crea le nuove parrocchie di Sant'Antonio e Maria Ausiliatrice.